Pieštvės pilis Lietuvos gynyboje. Legendinės Lietuvos pradžios pilis*

Romas Batūra

Vilniaus pedagoginis universitetas

Seredžiaus piliakalnis. 1961 m. V. Daugudžio nuotr.

Prie Nemuno ir Dubysos santakos aukštame Seredžiaus piliakalnyje stovėjo reikšminga Lietuvai Pieštvės pilis. Į rytus nuo piliakalnio tęsėsi senasis Pieštvės papilys, kurio dalis, deja, jau užstatyta sodybomis. Papilio egzistavimą jau pirmajame tūkstantmetyje liudija seniau arto ploto kultūriniame sluoksnyje rasta archeologinė medžiaga.

Būtina saugoti piliakalnį ir neužstatytą papilio teritoriją iki pat neseniai jau pastatytų sodybų, o toliau – iki bažnyčios didesnius žemės kasimo darbus atlikti tik stebint archeologams.

Istorinės tradicijos šviesoje

Lietuvos metraščių legendinėje dalyje apie Lietuvos pradžią ir kunigaikštį Palemoną, tariamai pasitraukusį iš Romos su gausia palyda, rašoma: „*Plaukdami Nemunu aukštyn, pasiekė Dubysos upę, ir, įplaukę į tą Dubysos upę, pamatė abipus aukštus kalnus, o už tų kalnų – plačias lygumas ir vešlius ąžuolynus, lūžtančius nuo gausybės visokių žvėrių, visų pirma taurų, stumbrų, briedžių, elnių, stirnų, lūšių, kiaunių, lapių, voverių, šermuonėlių ir įvairių kitų, o čia pat upėse aibę nepaprastų žuvų – ne tik tų, kurios veisiasi tose upėse, bet daugybę įvairių ir nuostabių žuvų, atplaukiančių iš jūros...*“ Toje žemėje jiems labai patiko, tad jie *„prie šitų upių – prie Dubysos, prie Nemuno ir prie Jūros – apsigyveno ir ėmė daugintis“*[1].

*Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2002 11 11.

[1] *Lietuvos metraštis. Bychovco kronika*, išvertė, įvadą ir paaiškinimus parašė R. Jasas, Vilnius, 1971, p. 43.

Lietuvių ir Lietuvos kilmės iš romėnų teorija kurį laiką buvo plėtojama, tapo populiari, tradicinė. Ypač ji plito XV–XVI a. XVI a. paskutiniųjų dešimtmečių Lietuvos didybės dainius Jonas Radvanas herojiniame epe „Radviliadoje“ (išspausdintoje 1592 m.), pratęsdamas šią Lietuvos istorinę tradiciją, apdainuoja lietuvių didikų kilmę iš „kilmingųjų romėnų“, iš Romos karvedžių Libono ar Palemono ir jų atvykimą ir įsikūrimą Lietuvoje. Jie čia „*puikiose žiotyse žydravilnės Dubysos pastatė Naująją Romą* […]. *Vienas po kito štai čia* [Lietuvoje] *atsiranda garbingi karaliai*“, t. y. plinta Lietuvos valdovai, iškyla Mindaugas[2].

Taigi istorinė tradicija teigia Nemuno ir Dubysos santakos, jos aplinkos, kurioje iškilo Pieštvės pilis, išskirtinę reikšmę.

Minėtose legendose yra Renesanso epochos išmonės, bet jose, be abejo, atsispindi ir tam tikra istorinė tiesa.

Šiandieninis mokslas konstatuoja Romos imperijos ir baltų žemių abipusius ryšius. Juk iki Vakarų Lietuvos regiono, iki Nemuno yra buvę prekybiniai ryšiai vadinamuoju *gintaro keliu* bei jūra. Iš rašytinių šaltinių žinoma romėnų „*raitelio*“ vadovaujama prekybinė ekspedicija į Baltijos pajūrį Nerono (I a.) ar kiek vėlesniais laikais. Kryžiuočių ordino tradicija taip pat kalba apie senovės Romos ir baltų, Lietuvos kontaktus.

Nustatyti istoriniai ryšiai tarp Italijos ir Vyslos žemupio per Dunojaus vidupio regioną. Archeologiniai duomenys dabar leidžia teigti, kad į Baltijos pakrantę, į Sembą, Nemuno žemupį buvo atvykusi polietninė grupė karių, dalyvavusių Didžiajame tautų kraustymesi V a. vid. – VI a. pradžioje. Jame dalyvavo ir kai kurios baltų gentys (galindų pėdsakai pastebimi net Pirėnuose – pietvakarių Europoje), kurių dalis vėliau grįžo į tėvynę. Tolimų įvykių atspindys galėjo būti panaudotas kuriant prūsų ir lietuvių vadų, iš jų ir Palemono, kilmės legendas[3]. Taigi istorinės tradicijos teiginys apie Nemuno ir Dubysos santakos ir jos pilies reikšmę gali būti neatsitiktinis.

Nemuno ir Dubysos santakos legendinę gyvenvietės reikšmę tam tikra prasme patvirtintų tyrinėti kelių laikotarpių kapinynai: gausūs III–IV a. kapai bei vėlesnių – V–XIII a. – kapų medžiaga[4].

Kiek žemiau Dubysos žiočių, aukštame Nemuno dešiniojo kranto ir Pieštvės upelio santakos kyšulyje įrengto piliakalnio senosios pilies senumą, jos egzistavimą jau I tūkstantmetyje bei II pradžioje liudija Seredžiaus piliakalnio papilio plote aptinkama lipdyta grublėtu paviršiumi bei žiesta keramika ir kiti radiniai[5].

[2] Radvanas J. *Radviliada*, iš lotynų k. išvertė ir parengė S. Narbutas, Vilnius, 1997, p. 141. Apie romėniškąją lietuvių kilmę XV a. rašė J. Dlugošas. Ši kilmės teorija plito XVI–XVIII a.: Avižonis K. *Lietuvių kilimo iš romėnų teorija XV ir XVI a.*, Kaunas, 1939; Jučas M. *Lietuvos metraščiai*, Vilnius, 1968, p. 56–70; *Lietuvių etnogenezė*, Vilnius, 1987, p. 6–17.

[3] Michelbertas M. *Senasis geležies amžius Lietuvoje. I–IV a.*, Vilnius, 1986, p. 216–219; Šimėnas V. Legenda apie Videvutį ir Brutenį (legendos šaltinių klausimu), *Senovės baltų kultūra. Prūsijos kultūra*, Vilnius, 1994, p. 18–63; Кулаков В. Истоки культуры пруссов, *Vakarų baltai: etnogenezė ir etninė istorija*, Vilnius, 1997, p. 116–118; Werner J. Die Grabfund von Taurapilis, Rayon Utena (Litauen) und die Verbindung der Balten zum Reich Theoderichs, *Archäologische Beiträge zur Chronologie der Völkerwanderungszeit*, Bonn, 1977, p. 87–92; Топоров В. Н. Галинды в западной Европе, *Балто–славянские исследования*. 1982, Москва, 1983, с. 129–140; Butrimas A. *Lietuvos istorija. Nuo seniausių laikų iki Vytauto Didžiojo mirties*, Vilnius, 1992, p. 34, 63; Kiaupa Z., Kiaupienė, J. Kuncevičius A. *Lietuvos istorija iki 1795 m.*, Vilnius, 1995, p. 33.

[4] I–XIII a. pilkapynai ir senkapiai, *Lietuvos TSR archeologijos atlasas* (toliau – *LAA*), Vilnius, 1977, nr. 631, 632, p. 102–103. Apie naujausius Seredžiaus kapinynų tyrimus žr. V. Urbanavičiaus str. „Senosios Seredžiaus laidojimo vietos“, p. 73.

[5] *LAA*, Vilnius, 1975, t. 2, nr. 664, p. 151; plg. Tautavičius A. *Vidurinės geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.)*, Vilnius, 1996, p. 17.

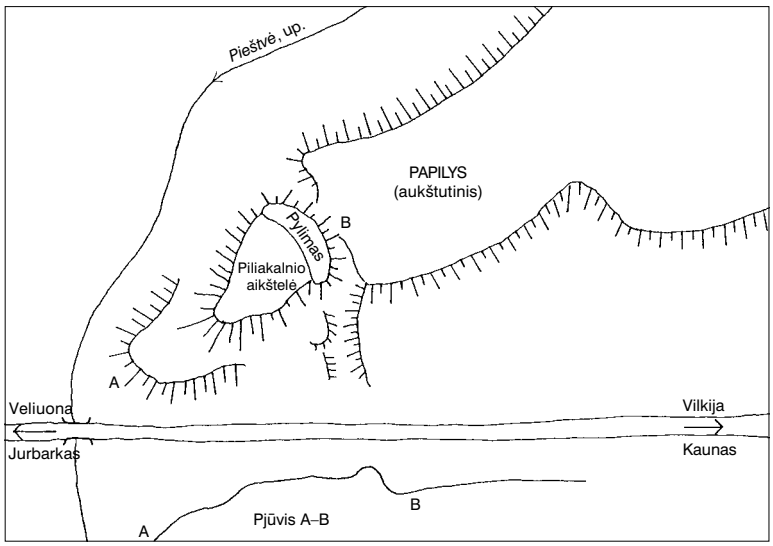

Pieštvės pilis-Seredžiaus piliakalnis. Sudarė R. Batūra

Palemono kalnas[6], ant kurio stovėjo pilis, padavimuose laikomas šventa senovės apeigų vieta, perkūnviete[7], taigi ant jo galėjo būti ir senovės lietuvių šventykla.

Dubysos ir Nemuno santakos Romainių salos (Romayn, insel, žr. toliau ties 1336 m.) vardas (plg. Romainių šventvietę prie Nevėžio, Romovė, Romuva Nadruvoje, Romovė, Romainis Semboje[8] ir pan.) bei gretimi minėti kapinynai stiprina šios vietos šventumo senovės lietuviams prasmę. Ramovės tradicija žinoma ir į vakarus nuo Seredžiaus[9].

Romuva, Ramovė, Romainys – svarbios baltų, lietuvių šventvietės, jų vardas reiškė ramumo, ramybės, t. y. šventąją, vietą. Vardo šaknis *Rom-* ir senovės šventvietės prasmė galėjo duoti pagrindą viduramžių (P. Dusburgietis) ir Renesanso (J. Radvanas) epochų autoriams gretinti Nadruvos ir Nemuno–Dubysos santakos šventvietes su Roma.

Pieštvės pilis 250 metų kovų epochoje

Ant Seredžiaus piliakalnio buvusi Pieštvės pilis 250 metų (1185–1435 m.) Lietuvos gynybiniame kare su Kryžiuočių ordinu vaidino reikšmingą vaidmenį, nuo XIII a. paskutiniojo dešimtmečio iki XIV a. septintojo dešimtmečio stabdžiusi Ordino veržimąsi Nemuno vaga į Lietuvos gilumą.

Svarbiausieji rašytiniai šaltiniai apie to meto įvykius yra Kryžiuočių ordino kunigo Petro Dusburgiečio „Prūsijos žemės kronika“ (sudaryta 1326–1330 m.)[10] ir Vygando Marburgiečio „Naujoji Prūsijos kronika“ (užbaigta 1394 m.)[11] bei kitos.

Pieštvė ir jos pilis lotynų kalba rašytiniuose šaltiniuose minima kaip *Pistam*, *Pisten*, *Beisten*, *Bisten*, *Pistene*, XV a.

[6]D. Poška dar 1829 m. rašė, kad Seredžiaus piliakalnis „*nuo seniausių amžių tevadinamas Palemono kalnu*“ (Poška D. *Raštai*, Vilnius, 1959, p. 323).
[7]Vaitkevičius V. *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*, Vilnius, 1998, p. 627–628.
[8]*VM*, p. 84; *SŽM*, p. 233; *PD*, d. 3, sk. 259, p. 418; sk. 5, p. 355 (trumpinimus žr. toliau).
[9]Vaitkevičius V. *Senosios Lietuvos…*, p. 626.
[10]*Scriptores rerum Prussicarum* (toliau – *SRP*), Leipzig, 1861, t. 1, p. 21–219; Dusburgietis P. *Prūsijos žemės kronika* (toliau – *PD*), parengė R. Batūra, vertė L. Valkūnas, Vilnius, 1985.
[11]*SRP*, Leipzig, 1863, t. 2, p. 429–662; Marburgietis Vygandas, *Naujoji Prūsijos kronika* (toliau – *VM*), vertė R. Jasas, moksl. red. K. Gudmantas, Vilnius, 1999.

Seredžiaus miestelio ir piliavietės (kairėje) panorama. 2000 m. E. Juškos nuotr.

pradžioje – *Pestw*a. Šį vardą, kaip paaiškėjo, mena Pieštvėnų kaimas prie Seredžiaus[12] ir ypač pro Seredžiaus piliakalnį į Nemuną nutekantis Pieštvės upelis[13].

Vardo užrašymo istoriniuose šaltiniuose įvairovė lėmė, kad ir vėlesni autoriai Pieštvės pilies vietos nenustatė arba ieškojo jos įvairiose vietose.

XV a. viduryje ir antrojoje jo pusėje rašęs J. Dlugošas pilį vadina *Pistin*, *Pisten*, jos vietos nelokalizuodamas[14]. Nenurodė jos vietos ir XVI a. antrojoje pusėje M. Strijkovskis LDK kronikoje, pabrėždamas tik šios lietuvių pilies narsią gynybą[15].

XVII a. viduryje A. Kojelavičiaus „Lietuvos istorijoje“ Pieštvė minima

[12]Salys A. Die žemaitischen Mundarten (toliau – *SŽM*), *Tauta ir žodis*, Kaunas, 1930, kn. 6, p. 230; Salys A. Lietuvių kalbos tarmės, *Raštai*, Roma, 1992, t. 4, p. 202.

[13]*Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*, sud. B. Savukynas, A. Vanagas, V. Vitkauskas ir kt., Vilnius, 1963, p. 123; Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 257.

[14]Długosz J. *Roczniki czyli kroniki slawnego królestwa Polskiego*, Warszawa, 1975, ks. 9, p. 119, 155, 394.

[15]Stryjkowski M. *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi*, Warszawa, 1846, t. 1, p. 268, 278, 374.

XIII a. pab. įvykiuose, bet vėliau ji tapatinama su Bisene[16]. Panašiai XIX a. pirmojoje pusėje rašė ir S. Daukantas[17].

T. Narbutas „Lietuvių tautos istorijoje“ pirminių šaltinių Pieštvę tapatina su Bisene ir pastarąją lokalizuoja Seredžiuje[18]. Bisenę su Seredžiumi tapatina ir M. Balinskis[19] bei vėlesni autoriai[20].

Pieštvės vieta buvo nurodoma ryčiau Dubysos žiočių (jų kairiajame krante)[21]. Atkreipus dėmesį į minėtą Pieštvės upelį, pilis lokalizuota dabartiniame Seredžiuje[22].

Plačiai Pieštvės pilies reikšmę, pabrėždamas jos neįveikiamumą, aprašė Zenonas Ivinskis[23].

Viską apibendrinus, kas buvo paminėta ir aiškinta, priimtas Pieštvės pilies vardas ir pilis galutinai lokalizuota ant Seredžiaus piliakalnio[24].

Ilgą laiką su Seredžiumi tapatinta Bisenės pilis buvo Nemuno dešiniajame krante gerokai žemiau (į vakarus) Veliuonos, Kartupėnų piliakalnyje[25].

Aptarę šaltinius ir istoriografiją, apžvelgsime Pieštvės apgulimų ir kovų visumą, įvertindami pilies gynybinį pajėgumą ir jos reikšmę Lietuvos karo prieš Ordiną laikotarpiu.

---

[16]Vijūkas-Kojelavičius A. *Lietuvos istorija*, Vilnius, 1988, p. 170, 208.

[17]Daukantas S. *Darbaj senuju Lituwiu yr Żemaycziu*, 1822, spaudai paruošė V. ir M. Biržiškos, Kaunas, 1929, p. 114, 118, 137, 165; Daukantas S. Darbai…, *Raštai*, Vilnius, 1976, t. 1, p. 224, 231, 264, 314; Daukantas S. Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje, 1850(1), *Raštai*, Vilnius, 1976, t. 2, p. 369.

[18]Narbutas T. *Lietuvių tautos istorija*, Vilnius, 1836, 1997, t. 4, p. 306 (plg. *PD*, d. 3, sk. 254 ir kt.), 308, 323, 363, 383, 402; 2001, t. 5, p. 164.

[19]Baliński M. Wielkie Księztwo Litewskie, Baliński M., Lipiński T. *Starożytna Polska*, Warszawa, 1846, t. 3, s. 554–557.

[20]Sirokomlė V. *Nemunas nuo versmių iki žiočių (1829 m.)*, Vilnius, 1991, p. 41; Buszyński J. *Dubissa glówna rzeka w dawnem Księztwe Żmudzkiem*, Wilno, 1871, p. 36 (*Bisene* kalvoje prie dvaro, saloje. Aptaria piliakalnį – Palemono kalną); Basanavičius J. Apie Senovės Lietuvos pilis (1883–84, 1891 m.), *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1970, p. 82; Šliūpas J. *Lietuvių tauta senovėje ir šiandien*, Plymout, Pa, 1905, t. 2, p. 126 (*Bisenė* prie Dubysos žiočių, bet atskirai ten mini ir *Pistą*, p. 130).

[21]Toeppen M. *Historisch-comparative Geographie von Preussen*, Gotha, 1858, žemėlapis; Krumbholz R. *Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden um Melno-See*, Königsberg in Pr, 1890, p. 50, žemėlapis; *Lietuvos istorija*, red. A. Šapoka, Kaunas, 1936, p. 85 (Z. Ivinskis); Пашуто В. Т. *Образование Литовского государства*, Москва, 1959, с. 417, žemėlapis; Čerbulėnas K. Gynybiniai arealai Lietuvoje, *Mokslas ir gyvenimas*, 1971, nr. 4, p. 38.

[22]Zajączkowski S. *Studya nad dziejami Żmudzi w XIII*, Lwów, 1925, p. 39–40, žemėlapis (Seredžiuje arba ties juo Nemuno saloje); Salys A. *Die žemaitischen*…, p. 230, žemėlapis (Pieštvėnai).

[23]Ivinskis Z. Išvykos po Lietuvos senovę, *XX amžius*, 1939, 6; Ivinskis Z. Peštvė, *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1960, t. 22, p. 347–348; Ivinskis Z. *Rinktiniai raštai*, Roma, 1989, t. 3, p. 82–83; Ivinskis Z. *Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties*, Vilnius, 1991 (Roma, 1978), p. 216, 227, 236, 251, 345 ir kt.

[24]Tautavičius A. Seredžiaus piliakalnis, *Mokslas ir gyvenimas*, 1963, nr. 5, p. 38; *Lietuvių karas su kryžiuočiais*, Vilnius, 1964, p. 106, pilių žemėlapis (R. Batūra); Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Boston, 1965; Vilnius, 1991, t. 2, p. 333–334; [Batūra R.] Pieštvė, *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, Vilnius, 1968, t. 2, p. 840–841; *Lietuvos archeologijos atlasas*, Piliakalniai, red. A. Tautavičius, Vilnius, 1975, t. 2, nr. 664; *PD*, p. 417, žemėlapis (R. Batūra); Batūra R. Heroika prie žilojo Nemuno, *Mokslas ir gyvenimas*, 1987, nr. 23 (žemėlapis, Pieštvės apgulimo statistika); Nikžentaitis A. Rašytiniai šaltiniai apie lietuvių pilių sistemą XIII a. pabaigoje – XIV a. pradžioje, *Lietuvos TSR MA darbai*, *A*, 1986, t. 3 (96), p. 56; *Lietuvos architektūros istorija*, moksl. red. J. Minkevičius, Vilnius, 1987, t. 1, p. 24; Zabiela G. *Lietuvos medinės pilys*, Vilnius, 1995, p. 178, žemėlapis; Rowell S. C. *Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva. Pagonių imperija Rytų ir Vidurio Europoje, 1295–1345*, Vilnius, 2001, pav. 4 (žemėlapis); Batūra R. Veliuona – Lietuvos gynybos skydas kare su Kryžiuočių ordinu (XIII a. pab. – XV a. pirmasis ketvirtis), *Veliuona*, Vilnius, 2001, p. 86, žemėlapis.

[25]Baldauskas J. Bisena, *Lietuviškoji enciklopedija*, Kaunas, 1935, t. 3, st. 1245; *LAA*, t. 2, nr. 300; Batūra R. Veliuona – Lietuvos gynybos skydas…, *Veliuona*, p. 82–83. Kartupėnų piliakalnis (Bisenė) yra kiek ryčiau renesansinės Panemunės, arba Vytėnų, pilies.

Lietuvos valdovo Pukuvero-Butegeidžio valdymo laikmetis

VeržDamasis Nemunu gilyn į Lietuvą, Kryžiuočių ordinas 1291 m. pasiekė ir niokojo Veliuonos, iki 1315 m. kronikose vadintos Junigeda, valsčių, kuriame buvo ir Pieštvės pilis, tačiau pastarosios artimesnių apylinkių, matyt, dar nesiekė[26].

1292 m. Ordino magistro Meinhardto vadovaujama kariuomenė su 100 brolių ir galybe raitelių įsiveržė į ryčiau Dubysos esančius Gaižuvos ir Paštuvos valsčius, *„viską čia didžiausiais gaisrais niokodama“*, tačiau, pabrėžė kronikininkas, *„į nelaisvę paėmė ir nužudė nedaug žmonių, o grobio irgi mažai išsigabeno“*, nes begrįžtantį priešą *„persekiojo lietuviai ir kelis kartus užpuolė“*[27]. Neabejotina, didelė įtampa turėjo tvyroti ir gretimoje Pieštvės pilyje, jos pilėnai galėjo padėti ir priešą persekioti. Taigi 1291–1292 m. kovos vyko netoli Pieštvės pilies.

1292 m. vasarą Veliuonoje sutelkti lietuvių kariai sustabdė priešo veržimąsi gilyn į kraštą; taip buvo ir 1293 m. žiemą[28].

Pirmasis Pieštvės puolimas (Pirmasis paminėjimas)

O štai 1293 m. vasarą (liepos 25 d.) Ordino magistras Meinhardtas *„subūrė galybę raitelių ir smarkiai užpuolė abi lietuvių pilis, būtent: Junigedą ir Pieštvę“*. Po atkaklios kovos, *„kai abi šalys patyrė nuostolių užmuštaisiais ir sužeistaisiais“*, kryžiuočiai *„iki pamatų sudegino abiejų pilių papilius, nes nieko daugiau neįstengė padaryti“*[29]. Tai pirmasis kronikoje užfiksuotas Pieštvės pilies gynimas, pirmieji nuostoliai ir aukos.

Tarsi norėdamas susilpninti Pieštvės gynybinį užnugarį, Ordinas 1294 m. žiauriai niokojo ryčiau už Dubysos esančius Gaižuvos ir Paštuvos (Vilkijos) valsčius[30], o po to tais pačiais metais jis žygiuoja prieš Pieštvės pilį, tačiau sugebėjo pagrobti tik *„visą galvijų kaimenę“*, nužudydamas daug žmonių ir paimdamas belaisvių[31].

[26] *PD*, d. 3, sk. 243.
[27] *PD*, d. 3, sk. 246.
[28] *PD*, d. 3, sk. 251, 252.
[29] *PD*, d. 3, sk. 254.
[30] *PD*, d. 3, sk. 255.
[31] *PD*, d. 3, sk. 257.

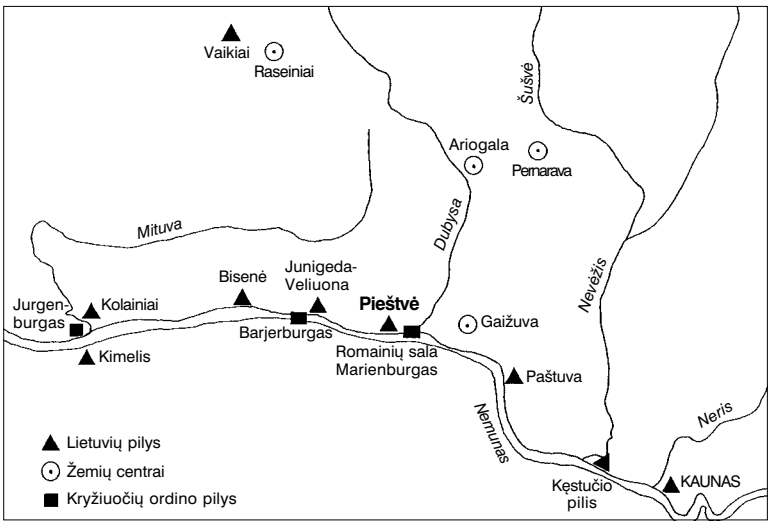

Pieštvė ir gretimos pilys bei žemių centrai. Sudarė R. Batūra

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytenio valdymo laikmetis

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytenio laikais (1295–1315) Lietuvai teko kovoti plačiu frontu prieš Kryžiuočių ordiną, jo Prūsijos ir Livonijos šakas bei prieš Ordino sąjungininkę Lenkiją. Kovos vyko ir prie Nemuno.

1295 m. Ordinas surengė karinę ekspediciją Nemunu nuo Gardino žemyn. Jos metu vyko laivų mūšis, kuriame ir kryžiuočiai, ir lietuviai patyrė nuostolių, kol, praplaukęs Pieštvę, prie Veliuonos (Junigedos) priešas buvo sumuštas[32]. Taigi tuo metu įtampa tvyrojo ir Pieštvės pilyje, gal dalis pilėnų dalyvavo ir pastarajame mūšyje.

Tais metais lietuviai kelis kartus atakavo Nemuno žemupyje Ordino Ragainės pilį, sugriovė jos ir gretimos skalvių pilies papilius[33].

Lietuva rengė žygius ir į pietvakarinę Ordino žemę Pavyslį, pasinaudodama Mazovijos Viznos pilimi prie Narevo (į pietvakarius nuo Gardino), kurią 1295 m. atstatė (po 1294 m. sunaikinimo) drauge su Mazovijos kunigaikščiu[34]. Greičiausiai per minėtą regioną, apeinant Ordino valdas, buvo smogiama Kulmo žemei, kai lietuviai niokojo Goliubo pilies apylinkes (1296 m.)[35], Štraisbergo miestą (1298 m.)[36] prie dešiniojo Vyslos intako Drevantos.

Tuo metu Lietuva sėkmingai kovojo su Ordinu Livonijoje, remdama Rygos miestiečius. 1298 m. Vytenis, „*lietuvių karalius*“, užėmė Karkuso pilį pietinėje Estijoje, sugriovė Ordino įtvirtinimus Rygoje, o prie Gaujos upės sumušė Livonijos kariuomenę, nukovė magistrą, 22 brolius ir daug kitų karių. Prie įėjimo į Rygą pastatoma „*Lietuvių pilis*“[37]. Kryžiuočių ordino didžiajam magistrui pasiuntus į Livoniją pajėgas iš Prūsijos, lietuviai ir rygiečiai pralaimėjo mūšį prie Naujojo Malūno pilies[38] netoli Rygos.

Tokiame plačiame Ordino fronte – nuo Dauguvos iki Vyslos – ir tokioje sunkioje situacijoje svarbu buvo užtikrinti Nemuno ruožo gynybą.

Dar 1295–1296 m. kryžiuočiai puolė „*stiprią pilį, vardu Kimelis, kurią sugriauti ir patys broliai ne kartą bandė, ir savo žmonių rankomis dažnai mėgino, negailėdami nei išlaidų, nei triūso, tačiau nesėkmingai*“. Šį kartą, „*įsiveržę į pilį, jie iššudė jos gyventojus, o ją pačią, pakišę ugnį, ligi pamatų sudegino*“. Taip sunaikinta Kimelio pilis mūsų lokalizuojama kairiajame Nemuno krante priešais Mituvos žiotis[39].

Kiti Ordino kariai, puldami pietryčių kryptimi, 1296 m. persikėlė „*per užšalusį Nemuną ir įsiveržė į Gardino pilies apylinkes bei papilį, degindami ir plėšdami*“[40].

Grįžtant vėl prie Žemutinio Nemuno, po minėtos Kimelio pilies sunaikinimo, dar anksčiau – Bisenės (1283 m.; ji XIII a. pabaigoje galėjo būti dar neatstatyta, nes vėl minima tik nuo 1313 m.), priekinėse Nemuno ruožo pozicijose liko Veliuona ir Pieštvė.

1298 m., kai Vytenio Lietuva kovojo su Ordinu minėtame plačiame fronte – šiaurėje nuo Estijos ir Dauguvos iki Vyslos pietvakariuose, – Ordino kariuomenė iš Prūsijos, vadovaujama Brandenburgo komtūro, su didelėmis jėgomis puolė Veliuonos ir Pieštvės pilis. Jų papiliai

[32] *PD*, d. 3, sk. 260.
[33] *PD*, d. 3, sk. 261.
[34] *PD*, d. 3, sk. 262.
[35] *PD*, d. 3, sk. 268.
[36] *PD*, d. 3, sk. 270.
[37] *PD*, d. 3, sk. 269; Latvis H., Vartbergė H. *Livonijos kronikos* (šiame str. cituojama tik H. Vartbergės kronika, toliau sutrumpintai – *H. V.*), Vilnius, 1991, p. 175.
[38] *PD*, d. 3, sk. 269.
[39] *PD*, d. 3, sk. 265.
[40] *PD*, d. 3, sk. 266.

buvo iki pamatų sudeginti. Atvykus kryžiuočių pastiprinimui iš Ragainės, vėl įsiplieskė kova su pilėnais, kurioje „*abi šalys neteko daug karių sunkiai sužeistaisiais*“[41], tačiau Veliuonos ir Pieštvės pilys atsilaikė. Tai buvo reikšmingas momentas minėto plataus kovos prieš Ordiną fronto centro – Nemuno ruožo – gynyboje. Ir paskutinės kovos prie Pieštvės pilies Vytenio valdymo laikotarpiu.

Gedimino epocha

Kovos tęsiasi Gedimino valdymo (1316–1341) metu. Pradžioje, 1316–1319 m., Kryžiuočių ordino kariuomenė, vadovaujama maršalo, vėl siaubia Pieštvės rytiniame užnugaryje Paštuvos valsčių[42] (plačiosios Vilkijos apylinkės), centrinėje Žemaitijoje keletą kartų puola ir niokoja Medininkų regioną, pasiekdama Medvėgalio pilį[43], veržiasi Nemunu sunaikinti Bisenės pilį[44], puola Vaikių valsčių[45] vakariau Raseinių, Gedimino pilį prie Jūros upės vidupio bei kitas vietoves („Sudargo kiemas“ ir kt.)[46]. 1317 m. rudenį puolama Veliuona, prie jos vyko atkakli kova, „*galop po ilgų grumtynių*“ priešui pavyko sudeginti papilį. Laužų dūmais sukviesti „*visi kaimynystėje gyvenę*“ lietuviai puldinėjo besitraukiantį priešą, „*abiejose šalyse daug karių buvo sunkiai sužeista*“[47]. Tuomet pagalbon, be abejo, turėjo atskubėti ir Pieštvės pilėnai.

Kitą, 1318 m., rudenį maršalo vadovaujama didelė Ordino kariuomenė atakavo Veliuonos ir Pieštvės pilis ir „*iki pamatų sudegino abiejų papilius, kuriuose tuo metu buvo apsčiai supilta naujo derliaus grūdų*“[48]. Čia ryškiai matomas šių pilių didelis ir svarbus gynybinis ir ūkinis vaidmuo.

Ir dar kitu, 1319 m., puolimu vis siekiama „*užkariauti*“ Veliuonos ir Pieštvės pilis. Puolimui nepavykus, Ordino maršalas buvo priverstas atitraukti kariuomenę nuo Pieštvės ir sutelkti jėgas prieš Veliuoną, kur kryžiuočiams pavyko sugriauti papilį[49]. Šie faktai vėl liudija svarbų Pieštvės pilies vaidmenį plačių Lietuvos regionų gynyboje saugant Nemuno ruožą, Dubysos santaką.

Taip buvo ir 1320–1323 m. laikotarpiu. 1320 m. liepos mėn. Ordinas plačiai įsiveržė į centrinę Žemaitiją, Medininkų valsčių, bet buvo visiškai sutriuškintas: mūšyje žuvo maršalas, 29 Ordino broliai ir daug kitų[50].

Naujam puolimui prieš Lietuvą Ordinas ilgai kaupė jėgas, gavo didelę pagalbą iš Vakarų. 1322 m. į Prūsiją atvyko Vroclavo (Vakarų Lenkijos), Čekijos, Reino regionų valdovai „*su daugybe karių bei ginklanešių*“ ir su jais pagrindinių Kulmo ir kitų Ordino žemių broliai įsiveržė į Lietuvą, niokojo Vaikių (į šiaurvakarius nuo Raseinių) valsčių, sudeginę pilį, iššudė daugybę žmonių, toliau niokojo Raseinių, Ariogalos valsčius, patraukę padubysiais į pietus apgulė Pieštvės pilį. Jos apgulimo aprašymas yra vienas pačių ryškiausių Lietuvos pilių gynybos per visą karo prieš Ordiną laikotarpį vaizdų: „*Trečios dienos vakare jie apsupo ir smarkiai užpuolė Pieštvės pilį: maldininkai buvo taip gerai apsišarvavę, kad jų, kopiančių į sienas, pilėnai nestengė sulaikyti nei ietimis, nei kalavijais, nei kokiais kitais ginklais. Galop, nusitvėrę dviese, trise ar daugiau po mietą, rėmė juos kopiantiems į krūtinę ar nugarą, stūmė žemyn ir vertė juos nuo sienų*“[51]. Pieštvės gynėjai atsilaikė.

[41] *PD*, d. 3, sk. 271.
[42] *PD*, d. 3, sk. 326.
[43] *PD*, d. 3, sk. 327, 330.
[44] *PD*, d. 3, sk. 328, 329.
[45] *PD*, d. 3, sk. 331.
[46] *PD*, d. 3, sk. 332.
[47] *PD*, d. 3, sk. 334.
[48] *PD*, d. 3, sk. 335.
[49] *PD*, d. 3, sk. 336.
[50] *PD*, d. 3, sk. 38.
[51] *PD*, d. 3, sk. 340.

Nežiūrint į didžiules pastangas ir gausybę talkininkų, Ordinas Lietuvos gynybos prie Dubysos žiočių nepralaužė. Pieštvės pilis liko nepaimama ir tai sudarė sąlygas plačiom Lietuvos kontraatakom.

Tuo metu, kai Ordino ir talkininkų kariuomenė puolė minėtas Žemaitijos teritorijas, kai atkakliai buvo ginama Pieštvė, „*galybė lietuvių*“ šiaurėje niokojo Dorpato (Tartu) vyskupystės valdas[52]. Ir kitais, 1323 m., Ordinui į pagalbą atvykus naujiems talkininkams – „*maldininkams*“ iš Čekijos, nuo Reino, Lietuvos kariuomenė (vadovaujama Dovydo, Gardino pilininko), remiama Pskovo, įsibrovė į Revelio (Talino), Danijos karaliaus, Ordino talkininko, žemę[53]. Tais metais „*lietuviai iš Žemaitijos … užkariavo Klaipėdos miestą*“, jį sunaikino kaip ir tris gretimas Livonijos ordino valdų pilis ir „*daug kogų bei kitokių laivų ir visa, kas degė*“[54]. Kiek vėliau tais pačiais metais Lietuvos pajėgos suduoda smūgius Kryžiuočių ordinui Priegliaus regione – Sembos žemėje Vėluvos valsčiui[55] (ryčiau Karaliaučiaus), o rugsėjo mėn., palaikant Lietuvos sąjunginkę Mazoviją, niokojama Kulmo žemės kaimynystėje esanti Ordino sąjungininkė – Dobrynės kunigaikštystė ir Dobrynės miestas[56]. Lygiagrečiai Gedimino Lietuva tuo metu vedė plačią tarptautinę diplomatinę kovą prieš Ordiną[57].

Šiai visapusei kovai užtikrinti saugi Nemuno ir Dubysos santakos padėtis strateginiame Pieštvės pilies bare buvo labai svarbi. Po beveik pusantro dešimtmečio ramybės 1336 m. prie Pieštvės vėl vyko kovos.

Tais metais Kryžiuočių ordinui talkinti į Prūsiją atvyko „*daug kunigaikščių*“. Lietuvos puolimas buvo atremtas didvyriška Pilėnų gynyba[58].

„*Po to, tais pačiais metais*“, vadovaujant magistrui, Ordinas pastatydino prieš lietuvius Marienburgą Romainių saloje, tarp Veliuonos ir Pieštvės („*inter Welyn et Beisten*“), kur pastatė pilį (*VM* – „*fortalicium*“, Can Samb. – „*castrum*“). „*O tuo metu dėl seklumo buvo galima perbristi Nemuno upę*“. Lietuviai su didele kariuomene čia stojo prieš Ordino karius ir „*jėga išstūmė magistrą iš tos vietos*“. Taip toji „*pilis paliko sugriauta ir nebeužbaigta*“[59]. Naudojęsis Vygando pirminiu tekstu K. Šiucas pažymi, kad lietuviai Ordino kariuomenę „*nuviję šalin*“[60].

Taigi Nemuno ir Dubysos santakos Romainių saloje ties lietuvių Pieštvės pilimi tuo metu vyko didelė kova, kurioje Pieštvės pilėnai neabejotinai dalyvavo išstumiant priešą.

Dėl čia Ordino pastatytos pilies vardo ir kai kurių su tuo susijusių įvykių yra kilę neaiškumų. Sembos kanauninko kronika, pažymėjusi pilies (neminint jos vardo) Nemuno saloje ties Pieštve (Pisten) statybą, toliau kalba apie pilaitės (*propugnaculo*), vardu „*Jurgenburc*“, pastatymą[61]. Istoriografijoje dėl to atsirado nuomonė, kad viena iš Jurgio-Georgenburgo pilių buvusi priešais Pieštvę[62], kad prieš Lietuvą prie Dubysos žiočių kryžiuočiai statė pilį, vardu Jurgenburgas ar Marienburgas[63].

[52]*PD*, d. 3, sk. 341.
[53]*PD*, d. 3, sk. 343; *Псковские летописи*, Москва, 1955, в. 2, с. 22; *SRP*, Leipzig, 1866, t. 3, p. 9; Rowell S. C. *Iš viduramžių…*, p. 207.
[54]*PD*, d. 3, sk. 344.
[55]*PD*, d. 3, sk. 345.
[56]*PD*, d. 3, sk. 346. Plačiau apie minėtus 1322–1323 m. įvykius žr. Paszkiewicz H. *Jagiellonowie a Moskva*, Warszawa, 1933, t. 1, p. 266–269.
[57]*Gedimino laiškai*. Parengė V. Pašuta ir I. Štal, Vilnius, 1966, nr. 2–12 ir kt.; *HV*, p. 177.
[58]*VM*, p. 83–84. Pilėnų ieškoma prie Nemuno žemiau Kauno, Žemaitijoje, pagal seną tradiciją – Punioje.
[59]*VM*, p. 84; *Lietuvių tautos istorijos šaltiniai*, paruošė J. Užpurvis, Klaipėda, 1939, t. 2, nr. 27.
[60]*VM*, p. 221 (K. Šiucas).
[61]*SRP*, t. 1, p. 281.
[62]Istorijos puslapiai, *Jurbarkas*, Vilnius, 1996, p. 29 (A. Baliulis).
[63]Łowmiański H. Agresja zakonu krzyżackiego na Litwę w wiekach XII–XV, *Przegląd historyczny*, Warszawa, 1954, t. 45, p. 354; Górski K. *Zakon Krzyżacki*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1977, p. 76; Rowell S. C. *Iš viduramžių…*, p. 271.

Atrodo, kad Sembos kanauninko tekstą galime suprasti kaip *„atskirai, anksčiau“* statytą Jurgenburgą, t. y. atskiriant nuo įvykių prie Pieštvės. Todėl istoriografijoje teigiama, kad 1336 m. kryžiuočiai atstatė Jurbarką[64], arba Jurgenburgą, Georgenburgą[65], o toliau, prie Dubysos žiočių, statėsi minėtą Marienburgą.

Padėtis prie Pieštvės 1337 m. tapo dar labiau įtempta. Agresyvaus Ordino pajėgumą stiprino gausūs talkininkai. Tuo metu Ordiną rėmė Vokietijos imperatorius Liudvikas IV Bavaras, Čekijos karalius Jonas (Vokietijos imperatoriaus Henriko IV sūnus), jo sūnus Karolis, Moravijos markgrafas (būsimasis Vokietijos imperatorius Karolis IV), atvykę iš Olandijos, *„kai kurie iš Burgundijos, Prancūzijos“* ir kt.[66] Tuo metu Lenkijos karalius Kazimieras buvo sudaręs taiką su Ordinu.

Tiesiogiai žygiui į Lietuvą Ordinui talkino vokiečių Bavarijos kunigaikštis Henrikas (Vokietijos imperatoriaus Liudviko Bavaro artimas giminaitis) ir daugelis kitų nuo Reino, iš Burgundijos (dab. Rytų Prancūzija), Pjemonto (šiaurvakarų Italija), Legnicos (Silezija) pagalbininkų, *„kiekvienas su tam tikru skaičiumi gerai ginkluotų karių ir tarnų“*[67]. Ši didelė Ordino ir talkininkų kariuomenė į Lietuvą plaukia laivais ir įsitvirtina saloje prie Veliuonos, pastatydama Bajerburgo pilį (dabar *Pilaitės*, žemiau Veliuonos), turėjusią tapti Ordino nukariauto krašto sostine. Kryžiuočiai su talkininkais *„netoliese pastato dar kitą stiprią pilį“* – trumpai liudija Vygandas[68]. O Šiucas aiškiai pasako, kad magistras Marienburgą *„įsakė … užbaigti ir apginkluoti, kad įgula bei gyventojai galėtų patikimai atremti priešų antpuolį. Paskui jis naujai sutvirtina Bavarijos pilį ir ten palieka stiprią įgulą“*[69].

1336 m. pradėtos statyti, o 1337 m. užbaigtos Marienburgo pilies vieta, kaip matėme, Vygando nurodyta Nemuno sala *„tarp Veliuonos ir Pieštvės“*[70], apibendrinant – Nemuno ir Dubysos santakoje, kur ir šiandien yra *„Palocėlio kalvelės“*[71]. Manoma, kad kryžiuočių pilis bus buvusi žemiau, vakariau saloje (Ivinskis Z. Išvykos po Lietuvos senovę, 5. Garlaiviu nuo Pyplių iki Seredžiaus, *XX amžius*, 1939, birž. 20, nr. 137, p. 6), tačiau salos žemiau Seredžiaus pėdsakų nepastebime, ryški tik Dubysos žiotyse buvusi sala, ypač gerai matoma XIX a. 8-ojo dešimtmečio N. Ordos „Senosios Lietuvos vaizdų“ (Vilnius, 1999) serijos litografijoje, skirtoje Seredžiui*.

Kartais Marienburgas nurodomas į rytus nuo Dubysos žiočių (Ivinskis Z. Vokiečių ordinas ir Lietuva, *Naujoji Aušra*, 1949, nr. 4/5(13/14), p. 3–6 žemėlapis).

Reikia aptarti dar vieną supainiotą vėlesnių šaltinių ir istoriografijoje faktą. XV–XVI a. autoriai (J. Dlugošas, M. Strijkovskis), aprašydami Ordino ir jam talkinusio Henriko Bavariečio Lietuvos puolimą ir Bajerburgo pastatymą, teigia, kad prie Veliuonos pastatytos dvi pilys: Fridbarkas, vad. Taikos, Ramybės kalnu[72], ir minėtas Bajerburgas. 1409 m. Ordino dokumentai neaiškiai kalba apie Frideburgą[73]. Todėl istoriografijoje kryžiuočių Frideburgo pilis, be

[64]*SRP*, t. 2, p. 493; Jakštas J. Vokiečių ordinas ir Lietuva Vytenio ir Gedimino valdymo metu, *Senovė*, Kaunas, 1936, t. 2, p. 47.
[65]Ivinskis Z. *Lietuvos istorija*, p. 236; Ivinskis Z. Jurbarko istorija, *Rinktiniai raštai*, Roma, 1989, t. 3, p. 79.
[66]*VM*, p. 84–85.
[67]*VM*, p. 85, 221 (K. Šiucas, „Prūsijos istorijos“ fragmentai).
[68]*VM*, p. 85.
[69]*VM*, p. 221–222 (K. Šiucas).
[70]*VM*, p. 84.
[71]*LAA*, t. 2, nr. 665, p. 151; *Lietuvos istorija*, red. A. Šapoka, Kaunas, 1936, p. 85 (žemėlapis).
*Žr. V. Gasiūno str. „Seredžius dailės paminkluose“, p. 405.
[72]Długosz J. *Roczniki…*, ks. 9, p. 60; Stryjkowski M. *Kronika…*, I (1846), p. 385.
[73]*Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae* (toliau – *CEV*), 1376–1430, collectus opera A. Prochaska, Cracoviae, 1883, p. 185, 190.

kitų vietų, lokalizuojama ir ties Dubysa ar jos žiotimis[74], dab. Seredžiuje, greta senosios Pieštvės.

J. Dlugošas šioje situacijoje supainiojo faktus, ankstesnių šaltinių Marienburgą ties Pieštve pavadindamas Friedbarku-Frideburgu. Pastaroji Ordino pilis statyta vėliau, XV a. pradžioje, ir stovėjo ne prie Nemuno ir Dubysos santakos, bet toliau, Nevėžio pakrantėje[75].

Taigi 1337 m. Ordinas prieš Veliuonos pilį pastatė savo Bajerburgą, o prieš Pieštvę – Marienburgą. Apie didžiules gynybines kovas prie Veliuonos ir Bajerburgo 1337–1339 ir 1341–1344 m., dalyvaujant d. k. Gediminui, žinome gana plačiai[76]. Neabejotina, kad tuo metu sunkiai kovota ir prie Dubysos žiočių, Pieštvės bei Marienburgo, bet pastaroji kryžiuočių pilis buvo arba greitai lietuvių sunaikinta, arba, kaip esanti toli priešo krašte, palikta nenaudojama. Vėliau apie šią kryžiuočių pilį šaltiniuose niekur neužsimenama[77]. Taigi prie Pieštvės Ordino bei jo talkininkų didžiulis spaudimas buvo atremtas ir 1337 m.

Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Algirdo ir Kęstučio vadovaujama kova

Kryžiuočių ordinas, kviesdamas iš Vakarų Europos daug talkininkų, 1345 m. tikėjosi suduoti Algirdo ir Kęstučio Lietuvai lemiamą smūgį. Metų pradžioje į Prūsiją atvyko Čekijos karalius Jonas Liuksemburgietis su sūnumi Karoliu, Moravijos markgrafu (būsimuoju Vokietijos imperatoriumi), Vengrijos karalius Liudvikas (itališkos Anžu dinastijos atstovas) su didele palyda, Olandijos grafas Vilhelmas IV, grafas Giunteris von Švercburg, prancūzų Burbonės kunigaikštis Petras I, Holšteino grafas Henrikas, Niurnbergo grafas Albertas I – *„200 valdovų“* (domini terrarum). Su jais iššygiavo Ordino magistras, *„lydimas didelio būrio“*. Ir šis galingas priešas pirmiausia puolė Veliuonos ir Pieštvės pilis (*„in obsidionem domus“* – VM; *„ante castrum Belyn et Pyest“*, kitu atveju tiksliau – *„ante castrum Wilawense et Pistense“* – čekų Benešas Veitmiliškis).

Reikia pabrėžti puikius Lietuvos vadovybės karinius, strateginius ir žvalgybinius Ordino antpuolį žlugdančius veiksmus.

Magistrui žygio metu buvo pateikta žinia (*„klastinga stabmeldė pranešė“*), kad didelė lietuvių kariuomenė žygiuojančios Ordino kariuomenės užnugaryje terios Ordino valdas – Sembos žemę link Karaliaučiaus. Todėl Ordino *„magistras ir kiti pagal kilmingiausių* [svečių] *patarimą grįžta saugoti savo krašto“*, o tuo metu *„Lietuvos karalius“* (Algirdas) visai kita – šiaurės kryptimi – įsiveržė į Livonijos ordino valdas ir sudavė jam didelį smūgį: buvo sunaikinta Tervetės pilis, Mintaujos (dab. Jelgava) papilys, nusiaubtos Rygos bei į šiaurės rytus nuo jos – Siguldos, Krimuldos, Turaidos – apylinkės pagal Gaujos upę[78].

Plačiais veiksmais Lietuva sužlugdė didžiulį Ordino ir Vakarų Europos talkininkų puolimą. Priešas atsitraukė nuo

[74] *SŽM*, p. 212; Ivinskis Z. Lietuvos istorija..., p. 328–329; Jučas M. *Žalgirio mūšis*, Vilnius, 1990, p. 38, 58, 59; 1999, p. 62, 142–143.
[75] *CEV*, p. 191; Batūra R. *Veliuona...*, p. 106.
[76] *VM*, p. 85 ir kt. (Vygandas), 222 ir kt. (K. Šiucas), Batūra R. *Veliuona...*, p. 93–100.
[77] Ivinskis Z. Marienburgas, *Rinktiniai raštai*, Roma, 1989, t. 3, p. 66.
[78] *SRP*, t. 2, p. 72, 505, 735; Leipzig, 1866, t. 3, p. 74–75; *Monumenta Poloniae Historica*, ..., t. 4, p. 338; *VM*, p. 93–94, 271; *HV*, p. 182; Paszkiewicz H. *Jagiellonowie a Moskva*, Warszawa, 1933, t. 1, p. 373–374; Kučinskas A. *Kęstutis*, Marijampolė, 1938; Vilnius, 1988, p. 40–41; Łowmiański H. *Agresja...*, p. 356.

Pieštvės ir Veliuonos, Ordino puolamieji veiksmai buvo paralyžiuoti. Abu pagrindiniai talkininkai – Čekijos ir Vengrijos karaliai – kaltino didįjį magistrą Liuterį, kuris „*nuo sielvarto išprotėjo*“ ir buvo priverstas atsistatydinti[79].

1348 m. vėl buvo labai grėsmingi Lietuvai. Metų pradžioje didelės Ordino jėgos niokojo Lietuvą, „*kur pagal maršalo įsakymą abiejų lyčių stabmeldžiai – jauni ir seni – buvo žudomi, o kraštas ugnimi išdegintas*“. Trakų žemėje prie Strėvos įvyko sunkus mūšis, o šiaurėje Livonijos ordinas niokojo Šiaulių žemę[80].

Lietuvos didysis kunigaikštis Kęstutis

Kiek vėliau tais pačiais metais Kryžiuočių ordinas plačiai niokojo regionus aplink Pieštvę: Ariogalos kraštą, „*kur gyventojai žudomi daugeriopai nukentėjo*“, o po to tarp Dubysos, Nemuno ir Nevėžio Pernaravos, Ariogalos, Gaižuvos ir Paštuvos sritis[81]. Kai Ordinui į pagalbą atvyko nauji talkininkai („*daug vokiečių, anglų*“), maršalo vadovaujami kryžiuočiai nuo Ragainės naujai nuniokojo kraštą ir grįždami „*skubiai nusileido žemyn Nemunu ir visa kariuomenė laimingai praėjo pro Pieštvės ir Veliuonos pilis*“[82]. Taigi visuose minėtuose 1348 m. įvykiuose Pieštvės piliai buvo iškilęs pavojus, bet, matyt, tik sutelkti gynėjai lėmė, kad Ordinas nedrįso jos pulti, netgi, kaip paminėta paskutinėje situacijoje, bijojo Pieštvės įgulos smūgio, nes džiaugėsi „*laimingai praėjęs*“ pro ją.

Po nepilno dešimtmečio ties Pieštve vėl įtempta situacija. Lietuvos „*trys karaliai – Kęstutis, Algirdas ir karalius Patirkas*“, žmonių vadinamas *gardiniškiu*, „*su stipriomis pajėgomis vienu metu*“ įsiveržė į Ordino vidines valdas ir plačiai niokojo Alnos upės aukštupio teritoriją (Alnos–Alenšteino kraštas, Bartos, Galindos, Pagudės sandūra) „*ir triumfuodami grįžo namo*“. 1357 m. Ordino maršalo jėgos „*su aukščiausiais pareigūnais*“, talkinamos daugelio „*kilmingų kryžininkų*“ – prancūzų, anglų, vokiečių, kurių tarpe buvo ir Niurnbergo markgrafas, – niokojo žemes palei Mituvą, toliau į šiaurę Vaikių, Raseinių kraštus, „*Subnos ir Galnos žemes*“ (ryčiau Dubysos palei Šušvę). „*Naikina tenai stabmeldžius kalaviju, o jų žemę – ugnimi*“, – neslėpdamas žiaurumo pažymi kronikininkas[83].

Nuo pašušvių, matyt, palei Dubysą kryžiuočiai žygiavo prie Pieštvės, bet jos, atrodo, nepuolė, nors piliai buvo iškilus didžiulė grėsmė. Kronikininkas tepažymi, kad „*nuo Pieštvės* (originale – „a Pisten“ – R. B.) *jie pereina apgulti Veliuonos, ir tenai minėtieji* [Ordino] *broliai ir kilmingieji* [kryžininkai] *ištempia savo palapines*“, t. y. įrengia stovyklą pulti, bet lietuvių buvo

[79] *VM*, p. 94–95.
[80] *HV*, p. 183; *VM*, p. 98–99.
[81] *VM*, p. 99.
[82] *VM*, p. 100.
[83] *VM*, p. 105–106.

sumušti. Atimtas jų pašaras, maistas, vežimai sulaužyti, daug nukauta Ordino karių, padaryta „*krikščionims daug nuostolių*“. Pastarieji „*daug sunaikina ugnimi ir sugrįžta į savo žemę*“[84]. Šiame mūšyje su atsitraukiančiu priešu prie Veliuonos galėjo dalyvauti ir Pieštvės kariai.

Nežiūrint į tai, kad 1358 m. pradžioje Lietuvos šiaurėje, Dubysos aukštupyje, Livonijos ordinui pavyko sugriauti „*tik ką pastatytą*“ (t. y. naujai atstatytą) Dubysos pilį Šiaulių žemėje (in Saulia)[85], tvirta Veliuonos ir Pieštvės pilių pozicija prie Nemuno bei Dubysos žemupio, matyt, padėjo sutvirtinti valstybės padėtį. Kęstučio ir Algirdo Lietuva 1358 m. derybose su Vokietijos imperija jau reikalavo atgauti Ordino užgrobtą Baltijos pajūrį tarp Dauguvos ir Priegliaus žiočių, t. y. žymios dalies Prūsijos su Semba, Barta, Nadruva, Skalva ir Nemuno žemupiu[86], o Ordiną siūlė iškelti į pietryčius, į stepes totorių kaimynystėje. Už tai Lietuva žadėjo priimti krikštą. Šiuos Lietuvos politinius siekius – atgauti platų Baltijos pajūrį – Algirdo pasiųsta delegacija, vadovaujama „*karaliaus brolio*“ Kęstučio, ar, greičiau, jo sūnaus Patriko, Niurnberge pateikė Vokietijos imperatoriui Karoliui IV. Imperijai ir Ordinui tai, suprantama, buvo nepriimtina.

Tuo metu rytuose d. k. Algirdo pajėgos 1357–1358 m. į rytus nuo Dnepro užėmė Aukso Ordos totoriams pavaldų Brianską[87] ir kt. teritorijas. Taip buvo pradėtas Ordos valdžios likvidavimas didelėje Černigovo–Seversko žemėje, artimoje pagrindinėms Aukso Ordos valdoms. 1359 m. LDK užėmė Mstislavlį (piečiau Smolensko) ir Volgos aukštupyje Rževą[88] (Tverės ir Maskvos kunigaikštysčių paribyje). 1362–1363 m. LDK telkė jėgas ir sudavė Aukso Ordos totoriams smūgį mūšyje prie Mėlynųjų Vandenų (pietinio Bugo intako), pasiekdama Baltąją pakrantę Dnepro žemupyje prie Juodosios jūros[89]. Algirdo karo vadai Karijotaičiai įsitvirtino Podolėje (Dnestro aukštupyje). Kuriamas placdarmas prie pietinių tarptautinės prekybos kelių, įgalinęs ateityje išplėsti LDK tarptautinį vaidmenį[90], o tai turėjo reikšmės galutiniam Ordino sulaikymui Vakaruose jau Vytauto–Jogailos laikais[91]. Tačiau minėta situacija – kovos pietryčių fronte – laikinai susilpnino gynybinę krašto padėtį gyvybiškai svarbiame vakarų fronte prieš Ordiną prie Nemuno. Kryžiuočiai stengėsi tuo pasinaudoti.

Bet ir 1361 m. Lietuva turėjo jėgų smogti Ordinui Livonijos ir Prūsijos kryptimis[92], atremti kryžiuočių puolimus: Ordinas su gausiais talkininkais nuo Reino ir kitų Vokietijos vietų, „*narsiai žygiuodami po šventojo Jurgio vėliava*“ prieš Lietuvą, grįžo atgal net nebandę pulti, „*kadangi stabmeldžiai buvo įspėti*“. Kitą kartą vėl bandė pereiti Nemuną brasta (Gardino regione), „*bet stabmeldžiai sukliudo, tad pasitraukė, nepavykus sumanymui*“. Kiek vėliau kryžiuočių žygis iš Įsruties į Kauną vėl įstrigo prie Nemuno upės, „*per kurią sėkmingai persikelti niekas nepajėgė. Taigi jie buvo priversti trauktis* [ir] *negalėjo užbaigti žygio, kaip* [maršalas] *buvo sumanęs*“[93]. Tad gynyba pasienyje, pasinaudojant ir krašto gamta, ne kartą buvo sėkminga.

[84] *VM*, p. 106; *SŽM*, p. 212–213.
[85] *HV*, p. 184; Dubysos pilis stovėjo Bubių piliakalnyje, *LAA*, t. 2, nr. 100, p. 43.
[86] *SRP*, t. 2, p. 80; *HV*, p. 184–185; Paszkiewicz H. *Jagiellonowie*..., p. 399–403; Kučinskas A. *Kęstutis*, p. 132–140.
[87] *Полное собрание русских летописей* (toliau – *ПСРЛ*), т. 15, 1, Петроград, 1922, с. 65; т. 10, Москва, 1965, с. 228.
[88] *ПСРЛ*, т. 15, 1, с. 68; т. 10, с. 231.
[89] *ПСРЛ*, т. 15, 1, с. 75; т. 11, Москва, 1965, с. 2.
[90] Batūra R. *Lietuva tautų kovoje prieš Aukso Ordą*, Vilnius, 1975, p. 235–300.
[91] Batūra R. Lietuvos kova su Aukso Orda, *Mokslas ir gyvenimas*, 1966, nr. 10.
[92] *HV*, p. 185–186.
[93] *VM*, p. 108–109.

1361 m. kovo mėn. puolimo į Prūsiją metu Lietuvos kovų su Ordinu organizatorius Kęstutis, susidūręs su priešu, buvo nublokštas nuo žirgo ir pateko į nelaisvę, bet jau lapkričio mėn. sugebėjo pabėgti iš tvirčiausios Ordino Marienburgo pilies ir grįžti į Lietuvą[94]. Kęstučiui esant nelaisvėje, Ordinas ruošė didelį žygį į Lietuvą – Kauno puolimą.

1362 m. stambios Ordino jėgos – magistras su daugeliu komtūrų ir „*svečiais*“ iš Anglijos, Italijos, Vokietijos – vėjui pučiant plaukė Nemunu laivais, „*be garso aplenkdami Veliuoną ir Pieštvę*“ (*Bisten* – R. B.). Pasiekę Kauną, jį apgulė. Po labai atkaklios kovos buvo paimti papilio įtvirtinimai ir pati pilis. Tačiau besitraukiantis priešas buvo vejamas, tikintis sumušti paskutiniuosius. Kronikininkas pažymi, kad „*Pieštvės (Pistenses* – R. B.*) ir Veliuonos pilėnus bei kitus aplinkinius*“, matančius kryžiuočių laimėjimus, „*apėmė didžiausia baimė*“[95], bet Ordino pajėgos ir šį kartą nesiryžo Pieštvės pulti.

Netrukus, 1363 m., didelėms LDK jėgoms esant sutelktoms, kaip minėjome, pietryčiuose, Vokiečių ordino magistras su gausiomis savo ir prancūzų, anglų talkininkų pajėgomis įsiveržė į Lietuvą, puolė ir sunaikino Kęstučio pastatytą pilį Nemuno saloje ties Nevėžio žiotimis, o grįždamas Nemunu žemyn, puolė Pieštvės pilį ir ją visai sunaikino. Po to sunaikinta buvo ir Veliuona[96].

Šie įvykiai ties Pieštve klostėsi kiek kitaip negu įprastas puolimas. Pradžioje Ragainės komtūro vadovaujamos pajėgos atvyko prie pilies ir pasiūlė magistro vardu pasiduoti su teise išsipirkti. Pilėnai derėjosi. Paskyrus apsisprendimo dieną, komtūras laivu vyko suderinti veiksmų pas magistrą, dar buvusį prie Kauno. Vėl grįžus kryžiuočių pajėgoms, vadovaujamoms Ragainės komtūro, prie Pieštvės derybas su kryžiuočiais tęsė Pieštvės seniūnas. Tuo metu gynėjų įgula, matyt, įvertinusi priešo pajėgų persvarą, nutarė palikti pilį ir taip išsaugoti karius.

Čia galime prisiminti senos karo su kryžiuočiais epochos dainos nuo padubysių motyvus, išreikštus „*kunigėlio*“ – kunigaikščio žodžiais: „*Ne taip gaila man pilelės, kaip man gaila karelių: aš pilelę supilsiu dvejais trejais meteliais, o karelių neb'užauginsiu nė dešimtis metelių*“[97].

Taip Pieštvės įgula su turtu paslapčia, ypač naktimis, pabėgo iš pilies ir pasitraukė. Kryžiuočiai puolė pilį, pradėjo svaidyti iš savo įtaisų. „*Bet kai vėl niekas nepasirodė ir nieko nesigirdėjo, jie pastatė* [prie sienų] *kopėčias, nekliudomi užlipo ant sienų ir rado tuščią lizdą* (pilį – R. B.), *kurį jie padegė ir sulygino su žeme*“[98]. Po to Ordino pajėgos apgulė Veliuoną.

1364 m. pradžioje, naujų puolimų metu, abiejų Prūsijos ir Livonijos ordinų kariuomenės niokojo kraštą į rytus nuo Dubysos iki Neries, „*skleisdamos siaubą*“. Grįžtant į Prūsiją, Ordino kariuomenė nakvojo šiek tiek žemiau (t. y. vakariau) tos vietos, „*kur seniau stovėjo Pieštvės ir Veliuonos pilys*“[99]. Taip Pieštvės pilis buvo ilgam sunaikinta.

[94] *VM*, p. 110–113; Janulaitis A. Kęstutis Marienburgo pilyje ir jo pabėgimas iš ten (1361), *Praeitis*, Kaunas, 1930, t. 1, p. 64–93; Janulaitis A. *Praeitis ir jos tyrimo rūpesčiai*, Vilnius, 1989, p. 23–53; Janulaitis A. *Lietuvos Didysis Kunigaikštis Kęstutis*, Vilnius, 1998, p. 86–90; Kučinskas A. *Kęstutis*, p. 62–65.

[95] *VM*, p. 114–120. Istoriografijoje ir šiais atvejais Pieštvė vadinama Bisena, o antruoju atveju – Peštuva (Janulaitis A. *Lietuvos DK Kęstutis*, p. 91, 95–96).

[96] *HV*, p. 187; *VM*, p. 120; *SRP*, t. 2, p. 84, 546. Iš VM sprendžiame, kad šios pirmosios Kęstučio pilies vietoje vėliau Ordinas statė Gotesverderį.

[97] *Lietuviškos dainos*. Užrašė Antanas Juška, Kaunas, 1954, t. 3, nr. 4 (1867), p. 734; *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, Vilnius, 1955, t. 1, p. 54.

[98] *VM*, p. 126–127, 237–238 (K. Šiucas).

[99] *VM*, p. 124.

1367 m. buvo sunaikinta (po minėtų įvykių jau atstatyta) tiesiogiai Pieštvės regioną iš vakarų dengusi Veliuonos, o 1368 m. – ir Paštuvos (prie dab. Vilkijos) pilys[100].

Vėlesnė Nemuno ruožo gynyba iki pat Žalgirio koncentravosi ties Nemuno, Neries ir Nevėžio santakomis[101].

Vytauto Didžiojo epocha

Po Žalgirio pergalės Lietuvos valdovas Vytautas „*su visa savo galia*“ atstatė Veliuonos ir Pieštvės (Beisten) pilis. Apie tai Ordino didžiajam magistrui pranešta iš Insterburgo (Įsručio), o šis 1412 m. gegužės pabaigoje informuoja Rygos arkivyskupą ir Ordino įgaliotinius Budoje[102]. Apie tai rašo ir „*Romos karalius*“ („Romanorum rex“) Zigmantas iš savo Budos pilies 1412 m. rugpjūčio mėn.[103] Iš to matyti minėtų pilių svarba kare bei tarptautinėje diplomatijoje.

Imperatoriaus įgaliotinis – tarpininkas Jogailos ir Vytauto ginče su Ordinu vengrų didikas Benediktas Makra – savo pranešime pagal lietuvių parodymus yra pažymėjęs, kad prie Veliuonos pilies iš seno buvęs dvaras, o į rytus nuo Veliuonos jai priklausiusi Pieštvė (Pestwa), žemės valda ar ūkis (dvaras) su kalnu, kuriame kitados buvusi pilis[104]. Čia, matyt, fiksuota situacija, kai senosios Pieštvės pilies nebebuvo, o naujoji dar buvo nepastatyta arba tik pradėta statyti.

Apskritai galime manyti, kad Pieštvės pilis nuo pirmojo tūkstantmečio vaidino svarbų vaidmenį Nemuno ir Dubysos santakos regione ir to meto Lietuvoje. Karo su Kryžiuočių ordinu metu ji tapo Veliuoną stiprinančiu užnugariu agresijai iš vakarų atremti.

Vėliau, jau po 1422 m. Melno taikos, senoji pilis nebeteko savo reikšmės. Gyvenimas, matyt, ėmė koncentruotis papilyje, dvare, platesnėje gyvenvietėje į rytus nuo piliakalnio, Seredžiaus kalvoje ir papėdėje.

Išlikęs įspūdingas Seredžiaus piliakalnis (Palemono kalnas), buvusios Pieštvės pilies vieta, yra reikšmingas senosios Lietuvos valstybės simbolis, istorijos ir archeologijos paminklas.

Tai Lietuvos pradžia, nes Palemono vaikaičiai įsitvirtino visame krašte. Kerniaus vardu pavadinta Kernavė. „Lietuvos metraštyje“ rašoma:

„Tais laikais, kai Kernius viešpatavo Užnerio pusėje, jo žmonės įsikūrė už Neries. Jie grodavo vamzdžiais, ir Kernius savo italų kalba vadino krantą, kuriame žmonių vis daugėjo, lotyniškai litus, o vamzdžius, kuriais grojo – tuba, ir, sujungę krantą su vamzdžiu, tuos savo žmones ėmė lotyniškai vadinti Litusbania. O prasti žmonės nemokėjo lotyniškai ir ėmė vadinti tiesiog Lietuva. Ir nuo to laiko valstybė ėmė vadintis Lietuva ir ėmė plėstis nuo Žemaičių“.

[100] *VM*, p. 137, 140–141; *HV*, p. 190; *SRP*, t. 3, p. 86.

[101] Plačiau apie kovą su Kryžiuočių ordinu XIV a. antrojoje pusėje – XV a. pradžioje žr.: Łowmiański H. *Agresja zakonu*..., p. 358 ir kt.; Jučas M. *Žalgirio mūšis*, 1959–1990, p. 38 ir kt.; Dundulis B. *Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės XV amžiuje*, Vilnius, 1960; *Lietuvių karas su kryžiuočiais*, p. 227 ir kt.; Ivinskis Z. *Lietuvos istorija* (1978, 1991), p. 250 ir kt.; Oksas J. *Kaunas karo su kryžiuočiais epochoje*, Kaunas, 1995; Almonaitis V. *Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410*, Kaunas, 1998.

[102] „... *buwe czwey Huzere, eyns czu Welun, das ander czu Beisten*“, *Lites res gestae inter Polonos Ordinemque cruciferorum*, Poznaniae, 1892, t. 2, nr. 12, p. 46.

[103] *Lites*..., nr. 18, p. 67.

[104] *Lites*..., nr. 32, p. 137; Ivinskis Z. Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių ekonominė politika savo dvaruose iki XVI a. pusės, *Lietuvos praeitis*, Kaunas, 1940, t. 1, sąs. 1, p. 26; Dundulis B. *Lietuvių kova*..., p. 125.

Straipsnis „Versmės“ leidykloje gautas 2002 11 11, spaudai parengtas 2003 06 14.
Straipsnis spausdintas „Lietuvos valsčių“ monografijoje „Seredžius“, Vilnius, *Versmė*, 2003, p. 87–101 (vyriausioji redaktorė sudarytoja Vida Girininkienė).
Straipsnis interneto svetainėje www.llt.lt skelbiamas nuo 2007 08 21.